

БРАНКО РИСТИЋ

**ПОЕЗИЈА СРПСКИХ РОМАНТИЧАРА
(БРАНКА РАДИЧЕВИЋА, ЂУРЕ ЈАКШИЋА И
ЈОВАНА ЈОВАНОВИЋА ЗМАЈА) У БУГАРСКИМ
ПРЕВОДИМА И ЊЕНО ПРИСУСТВО
У ШКОЛАМА БУГАРСКЕ**

САЖЕТАК: У раду се бавимо поезијом Б. Радичевића, Ђ. Јакшића и Ј. Ј. Змаја у преводу на бугарски језик и њеним присуством у бугарским школама у првој половини 20. века. Део рада посвећен је и рецептивном моделу српског романтизма. Превод српских романтичара на бугарски језик и избори њихове поезије обухватају све значајне тематско-стилске карактеристике те поезије и истичу њихову оригиналност и стваралачку физиономију. На крају рада налази се библиографија објављених текстова наша три песника у Бугарској и библиографија радова о њима од стране бугарских књижевних критичара.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: романтизам, рецепција, бугарске школе, песма, библиографија

1.0.

Значајан број бугарских преводилаца крајем 19. века почиње озбиљно да се бави српском поезијом романтизма и бугарској књижевној јавности представља имена попут Бранка Радичевића, Ђуре Јакшића, Јована Јовановића Змаја. Овде ваља нагласити и то да је објављивање наведених аутора у почетку било врло фрагментарно и да се састојало у поновном штампању одређеног броја песама наведених аутора. Преводи који су се појављивали у ово доба штампају се у врло значајним књижевним публикацијама,

Мисао, Буџарска збирка, Славјански џласник. Овакав начин објављивања српских песника у великој мери је сузио број читалаца на уже стручну филолошку јавност. (На тај начин пријем ова три српска романтичарска песника врло се разликује, рецимо, од пољских писаца, који су за бугарску јавност и бугарске школе постали *књижевни* у првим уџбеницима који су се појавили у тек ослобођеној Бугарској од Турака.) Формирање и прихватање начина певања српских романтичара код наших суседа текло је релативно споро. Када се сагледају поступци и тумачења српских песника, неоспорно се види стално трагање за могућим корелацијама са бугарском књижевношћу и наравно улазак у општи јужнословенски покрет. У време када су две књижевности непосредно поредиле *гомаће* са *стџраним*, овај начин рада има своју историју и искрену мотивацију у схватању српске писане речи као блиске бугарској – праћењем и тумачењем на оној линији која води ка развојном дисконтинуитету и сличности у судбини културе и Срба и Бугара. На почетку 20. века бугарски књижевни посленици и критичари постављају једно круцијално и врло важно питање и за нас Србе и наше писце, а и за њих и њихове читаоце – који су разлози да се српски романтизам тако фрагментарно представља бугарском читаоцу. У часопису *Словенски џлас*, 1903. године, велики бугарски књижевни критичар Г. Цанков пише о овој теми и истиче „незаинтересованост нашег интелигентног друштва за српску књижевност”. Озбиљна анализа српског романтизма у контексту уметничког развоја целокупне српске писане речи направљена је средином 20. века. У то доба, тачније 1946. године, двојица бугарских књижевних критичара и антологичара, Емил Георгиев и Иван Леков, у уводу своје антологије *Срџски џесници* дефинишу и образлажу ово питање „као својеврсни резиме до сада објављених мегатекстова”. Ова двојица врских бугарских слависта романтизам сагледавају не само као покрет и правац у књижевности већ и као духовни став и као реорганизовање и ново уређење националних приоритета. Када је у питању тема српског романтизма, бугарски књижевни критичари и историчари књижевности у први план стављају духовни став који снажно утиче и велича грађанско-патриотски нагласак и истичу да је то заправо „главни садржајни елемент српског романтичарског покрета” (овакав закључак се заправо може извести и за целокупни словенски свет који има такав романтичарски модел).

Када се сагледају и анализирају сви преводи српских писаца романтизма и њихово присуство у бугарској књижевној јавности, јасно се издвајају Бранко Радичевић, Ђура Јакшић и Јован Јовановић Змај.

2.0. Бранко Радичевић

Врло позната и значајна историчарка словенских књижевности Лиле Кирова истиче да је Бранко Радичевић „ушао у српску књижевност као мајстор песничке уметности, обогативши је свежим мотивима и модерном осећајношћу, непосредношћу и оригиналношћу израза”. Ако упоредимо Ђ. Јакшића и Ј. Ј. Змаја и њихово присуство у бугарској преведеној књижевности, видећемо да је Бранко Радичевић најфрагментарније представљен бугарском читаоцу. (Његове две песме, „Рибарчета сан” и „Кад млидијах умрети”, биле су присутне у бугарским школама дуги низ година 20. века. „Рибарчета сан” се обрађивао у трећем разреду основне школе, а „Кад млидијах умрети” у деветом разреду.)

Први текстови Бранка Радичевића објављени су 1910. године у *Словенској антологији*: „Сећање” и „Прекор” у преводу Д. К. Павлова. Следеће појављивање Б. Радичевића било је у антологији *Српски ђесници*, са песмама: „У албуму Мине Вукове Вукомановић”, „Девојка на студенцу”, „Српски миљеник”, „Везиле” (превод Елисавете Багрјане), „Прекор” (превод Д. К. Попов), „Кад млидијах умрети” (превод Д. Панталејев), „Људи млади” (превод Бојан Магот). Овде би ваљало истаћи да преводи Елисавете Багрјане у себи носе фигуративну сугестију и спадају у права ремек-дела мајсторског превода.

Бугарска књижевна критика тога времена с правом истиче да је Бранко Радичевић „романтичар снажног лирског темперамента, идол млађе генерације, који слободно и надахнуто пева о свим животним радостима и болу младости” (излагање проф. др Светлозара Игова у Пловдиву студентима на групи Јужнословенске књижевности, Универзитет Пајсије Хиландарски – Прибележио Б. Р.). Бугарски читалац дубоко осећа поезију Б. Радичевића, он види радост и тугу како постају једно – они сведоче о животу и смрти, светлости и мраку и њиховом свеобухватном јединству.

У антологији *Словенски ђесници (Славјански ђоеџи)* прештампани су преводи Д. Панталејева „Рибарчета сан” и „Кад млидијах умрети”. У зборнику *Словенске књижевности – узорци ђрви део* (1977) изабрано је све оно што је било објављено у антологији *Српски ђесници* (1946) и ова антологија заузима врло високо место у процесу преводијења српске поезије у Бугарској.

* * *

Године 2024. су се, у издању ИК „Филип Вишњић”, Београд, појавиле *Антологија савремене српске ђоезије*, саставио Бранко

Ристић, превела на бугарски језик Левена Филчева (прва након 78 година) и *Анџолоџија савремене буџарске љезије*, саставио Бојан Ангелов, превео на српски језик Бранко Ристић, бугарска антологија која се појавила на српском језику после 55 година (прва антологија бугарске поезије у Србији, *Буџарска љезија XX века*, објављена је 1969. године, ИК Нолит, Београд, приредио Милан Ђурчинов, превели на српски језик Десанка Максимовић и Влада Урошевић).

2.1. Ђура Јакшић

Ђура Јакшић се са својим песмама у преводу на бугарски језик појавио почетком 1890. године. Од 1892. до 1896. штампано је седам Јакшићевих песама у часописима тога времена: „Моја љубав – писмо касној цензури” (*Дан*, 1892, бр. 3–4), прича „Криво-сечанска кафана” (*Дан*, 11–12, 1894), превео Д. К. Попов, „Где ја шећер сејем”, „Што ме не волиш”, „Пут у Горњак”, (*Буџарска збирка*, 1896, бр. 5), превео Д. К. Попов, „Ноћ у Горњак”, „Рударска ноћ”, (*Проџрес*, 1896, бр. 63), превео Д. К. Попов. Поред ових преведених песама, треба истаћи да се у то време појављује и превод две Јакшићеве приче. За бугарског читаоца Ђура Јакшић пре свега остаје песник, један од најзначајних српских песника романтизма, а и уопште он заузима значајно место у књижевности нашег народа. У Бугарској с краја 19. века владало је велико интересовање за песму „Где ја шећер сејем”, те је песма више пута прештампавана. Оксиморонска структура ове песме открива велелепну емотивну страну нашег песника и његову бунтовну природу. У периоду између два светска рата Јакшић је представљен још фрагментарније у часопису *Северјанин*, објављује му се песма „За ноћење” у преводу С. Димитрова. Врло успешан и далеко бољи превод ове песме даје Бојан Мађионичар. У свом одличном преводу он врло верно приказује Јакшићево тражење пута ка епикурејском духовном канону њега као ствараоца. У *Малој анџолоџији српских љесника* је 1938. године објављена његова песма „У поноћ”, у преводу С. Георгијева. Најрепрезентативнији избор из Јакшићеве поезије дат је у књизи *Српски љесници*. Песме које су објављене у овој књизи су: „Где ја шећер сејем”, „Зашто ме не волиш”, „Ноћ”, „Поноћ”, „Караула на вучјој пољани”, превео Е. Георгијев, „Ноћ у Горњак”, „Ћутите, ћутите”, „Вече”, превео Никола Фурнациев, „Отац и син”, „После моје смрти”, превео Д. Панталев. (Од наведених превода песама Ђуре Јакшића у деветом разреду бугарских школа дуго су обрађиване песме „Где ја шећер сејем” и „Отац и син”).

На крају можемо слободно истаћи да се бугарски читалац на најлепши начин у одличним преводима упознао са поезијом Ђуре Јакшића, упознао је сликовитост, колоритност и пластичност Јакшићевог стиха. Његова стваралачка личност и песничко умеће у Бугарској све до данас заузимају високо место међу српским књижевницима преведеним на бугарски језик.

2.2. Јован Јовановић Змај

Чика Јова Змај је бугарским читаоцима постао познат крајем 19. века, тачније после 1890. године. Први преводи Змаја на бугарски језик настали су из пера највећег бугарског писца тога доба, великог пријатеља нашег Нушића, патријарха бугарске књижевности, како то Бугари воле да истакну. То је Иван Вазов или Бај Вазов (чича Вазов), како га и данас многи у причама спомињу (доста је превођен код нас, најпознатија његова књига објављена у Србији после Првог светског рата је *Погийото* (*Уроистџу*), штампао Геца Кон, Београд). Вазов је урадио одличне преводе фрагмената из *Булића увелака* и објавио их у часопису *Деница*, 1890, бр. 3. После Вазова, Змаја је преводио и велики песник и пријатељ српског народа Пенчо Славевков. Превео је „Зимски пут” и „Упутство” (*Бугарски зборник*, 1899, бр. 3–4). После ових Змајевих песама објављени су још „Бескућници”, превео С. П. Попов, и „Шта птица прича о себи”, превео Е. С. У *Бугарској збирци* 1900. године објављена је песма „Мајчина туга за првенцем”, превео В. Узунев. Године 1901. у петом броју истог часописа објављена је песма „Покојној мајци природи”.

Пре Првог светског рата Словенско добротворно друштво у свом часопису *Словенски џлас* објављује Змаја: „Свет”, „Да ли сте видели”, превео С. Дринов, „Облаци”, превео М. Георгиев. За нашег читаоца важно је истаћи да су поред превода у овом часопису дати и приказ Змајевог стваралаштва и библиографија његових песама на бугарском језику и значајних књижевноисторијских текстова о њему на српском језику. Часопис *Словенски џлас* се оваквим приступом према писцима словенских земаља издвојио као водећа и врло значајна и вредна периодика у времену раних превода Змаја, а и других писаца. Број текстова Ј. Ј. Змаја расте, а заслугу за популаризацију његовог дела у Бугарској имају пре свега Димитриј Панталејев и Бојан Мађионичар. Поред многих превода Змаја, истичу се преводи антологијских песама, преведених одлично: „Тихо ноћи”, „Чим се сетим”, „Зар нема другог лека”, „Стара песма”, „Три хајдука”, „Смиљка”, „Ала је леп овај свет”, „На слону из бечког циркуса”, превео Бојан Магот, „Српска мајка”, „Јутутунска јухахаха”

превео Д. Георгијев, „Песма из горе”, „Три хајдука”, превео Д. Панталејев. (У 9. разреду обрађиване су песме: „Тихо ноћи”, „Три хајдука”, „Светли гробови”).

Змајева грађанска сатирична и патриотска поезија такође је много превођена у Бугарској. Зборник *Српски ђесници* Бугарима даје потпуне информације о Змају песнику – великом лиричару и сјајном сатиричару и родољубу. У првом тому зборника *Словенске књижевности* поново се штампају његове песме: „Свет”, „Српска мајка”, „Три хајдука”, „Светли гробови”, „Јутутунска јухахаха”. Избор за овај зборник руководио се зборником *Српски ђесници* и тим и таквим избором обухваћене су све значајне одлике и тематско-стилске карактеристике Ј. Ј. Змаја, што је у потпуности истакло његову оригиналност, лепоту језика и целокупну стваралачку физиономију и фигуру.

БИБЛИОГРАФИЈА ПЕСАМА СРПСКИХ РОМАНТИЧАРА НА БУГАРСКОМ ЈЕЗИКУ И КРИТИКА О ЊИМА:

БРАНКО РАДИЧЕВИЋ

Радичевич, Бр. Спомен. Укор. Преведени стихотворения от Д. К. Попов. С., 1895, 66–67.

Радичевич, Бр. Спомен. Укор. Прев. Д. К. Попов. – В: Славянска антологија. С., 24–25.

Радичевич, Бр. Сънят на рибарчето. Прев. Ст. Георгиев. – В: Малка антологија на србските поети. Предг. Г Константинов. С., 1938, с. 5.

Радичевич, Бр. В албума на Мина Вукова Вукоманович. Девојката на кладенеца. Скрбната любима. Врзвачки. Прев. Елисавета Багряна. – В: Србски поети. Антологија. С., 1946, 33–36.

Радичевич, Бр. Когато умра. Прев. Димитър Пантелеев. – В: Србски поети. Антологија. С., 1946, с. 41.

Радичевич, Бр. Когато умра. Сънят на рибарчето. Прев. Димитър Пантелеев. – В: Славянски поети. С., 1946, 323–324.

Радичевич, Бр. Луди млади. Прев. Боян Магът. – В: Србски поети. Антологија. С., с. 43.

Радичевич, Бр. Когато мислех, че ще умра. Прев. Димитър Пантелеев. – Славяни, № 10, с. 353.

ЂУРА ЈАКШИЋ

Јакшич, Дж. Захар где посея. Прев. Д. К. Попов. – Българска сбирка, 1894, № 2.

Јакшич, Дж. Пътят на Горняка. Нощ на Горняка. Прев. Д. К. Попов. – Българска сбирка, 1896, № 5.

- Якшич, Дж.* В полунощ. Прев. Ст. Георгиев. – В: Малка антология на сръбските поети. Предг. Г Константинов. С., 1938, с. 6.
- Якшич, Дж.* След смъртта ми. Прев. Д[имитър] Пантелеев. – Славяни, 1945, № 7, с. 204.
- Якшич, Дж.* Баща и син. След смъртта ми. Прев. Димитър Пантелеев. – В: Сръбски поети. Антология. С., 1946, с. 71.
- Якшич, Дж.* Мълчете, мълчете. Вечер. Прев. Никола Фурнаджиев. – В: Сръбски поети. Антология. С., 1946, 70–71.
- Якшич, Дж.* На ношуване. Среднощ. Караулът на вълча поляна. Прев. Боян Магът. В: Сръбски поети. Антология. С., 1946, с. 57.
- Якшич, Дж.* След смъртта ми. Баща и син. Рая (I). Прев. Дим[итър] Пантелеев. – В: Славянски поети. С., 1946, 331–333.

ЮВАН ЮВАНОВИЋ ЗМАЈ

- Змай, Й. Й.* Увехнали розички. Прев. Иван Вазов. – Денница, 1890, № 3.
- Змай, Й. Й.* Бездомна. Прев. Ст. П. Попов. – Списание на списанията, 1898, № 2.
- Змай, Й. Й.* Какво разказва птичката за себе си. Прев. ЕС. – Списание на списанията, 1898, № 5-6.
- Змай, Й. Й.* Напътствие. Звезда. Прев. Пенчо Славейков. – Българска сбирка, 1899, № 13–14, с. 628.
- Змай, Й. Й.* Покойната майка природа. Прев. Б. – Българска сбирка, 1901, № 5.
- Змай, Й. Й.* Облаци. Прев. М. Георгиев. – В: Лъчите на поезията. Стиховорен сборник. С., 1901.
- Змай, Й. Й.* Напътствие. Зимен ден. Нов Свят. Прев. Пенчо П. Славейков. – В: Славянска антология. С., 1910, 76–78.
- Змай, Й. Й.* Свят. Прев. Ст. Дринов. – Детска радост, 1922, № 6, с. 22.
- Змай, Й. Й.* Зимен ден. Прев. Ст. Георгиев. – В: Малка антология на сръбските поети. Предг. Г Константинов. С., 1938, с. 7.
- Змай, Й. Й.* Видиш ли. Прев. Иван Вазов. – В: Славянски поети. Съставители: Ј1. Стоянов, М. Грубешлиева, Д. Пантелеев. Предг. Ј1. Стоянов. С., 1946, с. 329.
- Змай, Й. Й.* Напътствие. Зимен ден. Нов свят. Прев. Пенчо Славейков. – В: Сръбски поети. Антология. С., 1946, 76–78.
- Змай, Й. Й.* Светли гробове. Изгоряната песен. Ютутунска юхахаха. Прев. Дим[итър] Пантелеев. – В: Славянски поети. С., 1946, 325–328.
- Змай, Й. Й.* Светли гробове. Ютутунска юхахаха. Прев. Димитър Пантелеев. – В: Сръбски поети. Антология. С., 1946, 97–98.
- Змай, Й. Й.* Тихо, нощ е ... Щом се сетя. Нима няма други лек. Стара песен. Тримата хайдути. Прев. Боян Магът. – В: Сръбски поети. Антология. Съставители: Емил Георгиев и Иван Леков. Предг. Ем. Георгиев, Ив. Леков. С., 1946, с. 81.

КРИТИКА

- Йорвал*. Етапи в развитието на литературата на южните славяни. – Славянски юг, 1944, №2, с. 3.
- Георгиев, Ем., И. Леков*. Увод към „Сръбски поети”. С., 1946, 5–29.
- Стойанов, Л.* Славянската поезия. Предг. към „Славянски поети”. Съставители: Л. Стоянов, М. Грубешлиева, Д. Пантелеев. С., 1946, 5–8.
- Конев, Ил.* Йован Йованович Змай и българите. – Език и литература, 1961, № 2, 39–51. *Конев, Ил.* За национално-патриотичното и общочовешкото в романтичната поезия на балканските народи. – В: Ние сред другите и другите сред нас. С., 1972, 44–63.
- Балчева, А.* Ценностната парадигма на лирическия герой в романтизма на Славянския юг. – Балканистичен форум, 1979, № 3, с. 102.
- Ничев, Б.* Превод и рецепция на славянските литератури у нас. – В: Преводът и българската култура. С., 1981, с. 135.
- Ничев, Б.* Славянската литературна рецепция в историята на новата българска литература. – В: Славянските литератури в България. Проблеми на рецепцията. С., Унив. изд. „Св. Климент Охридски”, 1988, с. 7.
- Балчева, А.* Между мита и балканските реалности. Романтизмът на Славянския юг. С., 2000.

Др Бранко С. Ристић

Универзитет Приштина – Косовска Митровица

Учителски факултет Призрен – Лепосавић

braris9@gmail.com